

УДК 070.1: 316.776.23](477.62)"2014"

ЕЛЕМЕНТИ АБСУРДУ ЯК ЗАСОБИ ГРИ З КУЛЬТУРНОЮ ПАМ'ЯТТЮ В МАСОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ ДОНБАСУ: ВЕСНА – ЛІТО 2014 РОКУ

Елеонора Шестакова

Міжнародна медіалінгвістична комісія (від України)

Міжнародного комітету славистів (під патронатом ЮНЕСКО), Донецьк, Україна

e-mail: shestakova_eleonora@mail.ru

У статті поставлено та обґрунтовано проблему елементів абсурду як засобу гри з культурною пам'яттю в масовій комунікації Донбасу. Як приклад проаналізовано подію «референдуму» 11 травня 2014 року, яка призвела до геополітичного катаклізму. Доведено, що офіційна преса («Донецкие Новости» та «Муниципальная газета»), яка протягом багатьох років створювала медіаполіс Донецька, творила й підтримувала в медіапросторі абсурдне уявлення про трагічну катастрофу реального соціально-політичного, економічного та повсякденного буття не лише Донбасу, а й всієї України.

Ключові слова: мас-медіа, медіаполіс, журналістика, масова комунікація, абсурд, гра, культурна пам'ять.

Події останньої чверті століття в Україні, починаючи з проголошення Незалежності в 1991 р. та закінчуючи військовими діями на Донбасі, максимально виявили і традиційні, і якісно нові можливості, цілі, функції, завдання мас-медіа в модерному світі. Ці події, серед яких є і притаманні європоцентричній культурі взагалі, і властиві лише пострадянському соціокультурному просторові, і характерні виключно для національно-державного менталітету, обумовлюють не лише розвиток мас-медіа. Вони активно впливають на життя країни та людей у цілому, можуть призвести до глобальних соціальних, політико-економічних, геополітичних змін. Події модерного світу – це специфічна єдність, що має тенденцію до саморозвитку, соціального, політичного, економічного, повсякденного та мас-медійного. Для того, щоб їх правильно, тобто адекватно їхній сутності, завданням, меті, функціям, потенціалу, побачити і проаналізувати, необхідно застосувати нові наукові мови та методологічні підходи, які враховують специфіку світобачення, існування модерної культури, яка на початку нового тисячоліття стала залежною від мас-медіа.

До одного з нових напрямів гуманітаристики належить підхід, запропонований англійським дослідником Р. Сільверстоуном у книзі «Media and Morality: on the Rise of the Mediapolis» (2007) [16], що був апробований та розвинений колективом Санкт-Петербурзьких дослідників, які видали монографію за редакцією С. Корконосенка «Современный российский медиаполис» (2012) [14].

Ключове поняття і для англійського, і для російських науковців – **медіаполіс** – уловлює та відображає природу змін, що сталися в новітній час, і основні напрямки

розвитку модерного світу, обумовленого в своєму існуванні мас-медійною складовою. *Mediapolis* – вдале поняття, яке сконцентрувало в собі надбання, відкриття, пастки культури Нового й, особливо, новітнього часу: міську природу, гегемонію урбанізму, соціальність, що бере витoki в політичних засадах Античності, та неможливість існування нашої сучасності, її звичайної людини поза реальністю, яку активно та цілеспрямовано створюють мас-медіа. *Mediapolis* – це не тільки метафора або символ нашої сучасності, а й засіб існування суспільства та людини, які призвичаїлися організовувати своє буття на перетинанні реального та віртуального світів. *Mediapolis* – це й простір комфортної повсякденності людини, яка звикла послуговуватися у своїх діях, уявленнях, мріях, вчинках, орієнтаціях, уподобаннях керуватися ціннісними маркерами, які створюють для неї мас-медіа. *Mediapolis* – це й можливість на уявній території, яка специфічними мас-медійними знаками, засобами інтерпелює, збирає, утримує, організовує, наставляє, повчає, розважає своїх громадян, здійснювати певні пропагандистські, маніпулятивні дії, інформаційні операції. *Mediapolis* – це уявна, проте сильна територія, яка знає, задає та охороняє свої внутрішні та зовнішні межі, які дозволяють його своєрідним громадянам відчувати, усвідомлювати та переживати власну приналежність специфічній єдності, яка подібна до античних полісів.

Поняття, пов'язані з медіаполісом, – це, перш за все, громадянин медіаполісу, його інформаційна інфраструктура, влада і регулювання в медіаполісі, його культурна свідомість і мовне середовище, повсякденність, моральність, відповідальність. Ці поняття дозволяють простежити, яким чином і за якими принципами, моделями формується і реалізується культурна свідомість того чи іншого міста, регіону, країни. Медіаполіс як те, що силами та засобами мас-медіа збирає, гуртує в специфічному мас-медійно-соціально-повсякденному просторі звичайних людей, будується на усталених, загальнозначущих смислах, образах, ідеях, які поступово вибудовують світогляд, світовідчуття його громадян. При цьому відповідальні за те, що відбувається не лише в медіаполісі, а й у безпосередньо та нерозривно пов'язаному з ним *живому житті*, мас-медіа. Вже у жовтні 2006 р. в анонсі до англomовного видання книги Р. Сільверстоуна було наголошено: «Медіаполіс – це моральний простір, простір гостинності, зобов'язання, боргу, відповідальності та судження. І питання його нинішнього і майбутнього вимагає уваги до питань правосуддя в засобах масової інформації, медіаграмотності і регулювання ЗМІ»*. *Mediapolis* – це передусім простір, який ставить, виховує, захищає морально-етичні цінності своїх громадян, відповідає за їхнє моральне самопочуття та обумовлені ним світогляд, вчинки. Медіаполіс в умовах модерного світу виступає сильним та значущим регулятором не лише мас-медійного, а й соціально-політичного, повсякденного життя. Медіаполіс дає змогу одночасно і збирати, поєднувати людей, і давати їм в умовах мегаполісів, глобалізованого світу можливість відчутти приналежність до певної спільноти, знайти основи для розуміння, саморозуміння, самоідентифікації. Медіаполіс постійно та наполегливо пропонує певний набір моделей, зразків, схем поведінки, які водночас можливо реалізувати і в медіапросторі, і в просторі *живого життя*. При цьому для

* «The mediapolis is a moral space, a space of hospitality, responsibility, obligation and judgment. And questioning its present and future requires attention to issues of media justice, media literacy and media regulation» URL <http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-0745635032.html>

Р. Сільверстоуна найуразливішим місцем медіаполісу та його громадян є повсякденність: сфера, де віртуальний світ мас-медіа та буденність, вчинки, мрії, орієнтації *живого життя* максимально та небезпечно для людини і суспільства взагалі перетинаються. Саме тут проблема моральності та відповідальності за умонастрої, світовідчуття людини (громадянина медіаполісу) максимально загострюється. Змістовне наповнення медіаполісу має базуватися на принципах відповідальності та морально-етичних засадах.

Російські дослідники наполягають на трьох засадничих значеннях поняття «медіаполіс»: стан або якість життя суспільства і людини, які формуються завдяки розросту та використанню мас-медійної продукції; понадматеріальне середовище без певних просторових меж, створене мас-медіа, в якому існують людина та соціум; методологічний інструментарій, який дозволяє аналізувати мас-медійну продукцію та процеси [14:18]. При цьому дуже важливо усвідомити, що медіаполіс, як слушно вважають російські науковці, – це не метафора, а таке утворення, за яким стоїть реальне суспільство, що динамічно розвивається в конкретно-історичних умовах. Йому притаманна певна культурна свідомість, яка відображає та сама активно створює картину світу сучасності [14:262]. Керування медіаполісом – це не набір наказів, директив, алгоритмів та схем; це не традиційний вплив зовні, а більш складний процес. В медіаполісі дуже сильні елементи спонтанності, саморегулювання, неформальних зв'язків, особистісної свободи вибору, на що необхідно постійно зважати [14:24,25].

Місто, регіон послідовно та цілеспрямовано створюють і підтримують за допомогою складної системи мас-медіа власний медіапростір, наповнений певними подіями, фактами, образами, сенсами, словами, стилем, риторикою, значущими, близькими для відносно малих груп людей, обумовленими регіональними інтересами, орієнтаціями, потребами і завданнями. Цей медіапростір є підґрунтям для медіаполісу як чітко організованої та діючої структури. Події, образи, ціннісні орієнтації, цілі, мрії, риторика спілкування, які поступово формуються та існують в медіаполісі, впливають не тільки на медіажиття, медіавчинки, медіапovсякденність, а й на суспільно-політичне, геополітичне та культурне життя в цілому, на поведінку, повсякденність та світовідчуття людей, суспільства. Медіаполіс та реальне *живе життя* – це взаємопов'язані, взаємообумовлені простори одного цілого. На зміну звичайній системі мас-медіа, яка тривалий час була репрезентантом соціально-політичного, національно-державного устроїв, прийшов і вже зміцнів новий тип взаємозв'язків мас-медіа та *живого життя*, про що пише багато дослідників (Р. Сільверстоун, С. Хамелінк, Л. Лессиг, Н. Стівенсон).

Якщо в епоху миру, соціальної стабільності подібні процеси не так помітні, а мас-медіа продовжують сприйматися в традиційній системі координат (мас-медіа відображають соціально актуальні факти та події, інформують, розважають, пропагують, рекламують), то події соціальних катаклізмів все змінюють. Часи соціальних катаклізмів проявляють глибинні, які часто можуть приховуватися, у часи миру перебувають на маргіналіях, провокативні, маніпулятивні цілі і завдання тих чи інших медіаобразів, складових медіаландшафту та ментальність медіаполісу. Часи соціально-політичних катаклізмів, війни змушують під концептуально іншим кутом зору подивитися на те, яким чином, за якими принципами та з якою метою створюється

той чи інший медіаполіс, яким чином та якими засобами він співвідноситься зі світом *живого життя*.

Тут найбільш показові ігри з культурною пам'яттю в медіаполісі Донецька протягом останніх чотирьох років.

У зв'язку з цим у статті плануємо на матеріалі двох провідних донецьких мас-медіа, по-перше, розглянути, за якими моделями, принципами, на яких ідейних підставах формувалися, вписувалися в загальне життя медіаполісу ігри з культурною пам'яттю в період весни – літа 2014 р., коли ключовою подією був т.зв. референдум 11 травня.

По-друге, показати, як під дією історико-культурних і соціально-політичних чинників відбувалася абсурдизація не лише медіажиття, а й реального життя Донбасу, яке швидко трансформується під тиском глобальних суспільних і регіональних, повсякденних явищ і факторів.

По-третє, проаналізувати, яким чином та в яких напрямках абсурдизація культурної пам'яті вплинула на зміну ціннісних орієнтацій медіаполісу Донецька. Зрозуміло, що охопити та дослідити медіаполіс Донецька за відносно невеликий, проте дуже насичений подіями час, неможливо в межах статті. Як неможливо позначити, систематизувати й охарактеризувати всі тенденції та принципи життя медіаполісу Донецька, через які виявилися ігри з культурною пам'яттю.

Але зараз **актуальною** є необхідність виокремити та означити в першому наближенні засадничі принципи, образи, схеми, цілі, тенденції, за якими реалізуються ігри з культурною пам'яттю в медіаполісі Донецька на найбільш показових прикладах.

Вже не потрібно акцентувати увагу на тому, що початок нашого століття позначений новою хвилею активізації уваги, передусім, з боку політики, пропаганди до навмисних ігор з культурною пам'яттю та масовою свідомістю. Ці ігри використовуються як нібито *м'яка сила* в політичній, ідеологічній боротьбі за панування в просторі масової комунікації, а через нього – у соціально-політичній, економічній, геополітичній площинах. Про це пишуть ряд дослідників (Т. Адорно, С. Жижек, Ю. Габермас, Я. Ассман, А. Ассман, Р. Козелек та інші [Див., наприклад, 2–7; 9–13; 15]).

Зокрема А. Ассман у книзі «Довга тінь минулого. Меморіальна культура та історична політика» (2006) наголошує на тому, що знання, особистісна пам'ять людини або окремої родини через когнітивну переробку, через ідентифікацію власного досвіду, спогадів з образами, що пропанують мас-медіа, входить до складу та стає надбанням культурної пам'яті. За влучним спостереженням А. Ассман, жива, особистісна, глибоко інтимна пам'ять людини та «зовнішня пам'ять мас-медіа» [3:131], яка формує об'єктивований, доступний для значного споглядання світ, створюють специфічний простір культурної пам'яті. Посилаючись на ідеї М. Вальзера, німецька дослідниця так характеризує одну з ключових проблем співіснування мас-медіа та людини у модерному світі: за допомогою мас-медіа відтворюється загальне минуле, по якому можливо ходити, як по музею, на протиположності особистісній пам'яті, яка недоступна для відвідувачів [3:131]. Культурна пам'ять, яка існує, в тому числі, і за допомогою мас-медійної пам'яті, стає, на цьому наполягає А. Ассман, доступною і для колективного залучення до неї, і для нових пам'ятей на новому та рівноправному рівні. Саме тут й оголюється традиційна колізія співіснування, довіри людини, соціуму, мас-медіа. А. Ассман робить висновок, що саме завдяки мас-медіа відбувається

одночасно «розвітлення» та «втілення» особистісного досвіду через його переживання в медіатексті, коли минуле, втілене в медіаобрази, пропущене неодноразово через мас-медіа, гуртує людей, які пережили подібні події. Головне, що така група людей стає безмежною, такою, що зміцніла інтимно та загально пережитим минулим [3:133].

Це серйозне спостереження, актуалізоване щодо поняття медіаполісу, дає можливість простежити, яким чином ці наукові теорії перевіряє та підтверджує практика життя. Особливо це актуально для сьогоденної України, що потрапила під атаки сильної інформаційної війни та не завжди була готова їх витримати, зрозуміти, протистояти їм та їхнім наслідкам. Якщо подивитися в ретроспекції на те, що відбувалося в медіаполісі Донецька навесні – восени 2014 р., то можна побачити, як чітко продумані, організовані ігри з культурною пам'яттю донеччан призвели до геополітичних катаклізмів європейського рівня.

Повернення до однієї з ключових подій 2014 р. – висвітлення в провідних офіційних мас-медіа Донецька, які уособлювали голос та позицію української влади, т.зв. референдуму 11 травня – дає змогу побачити не лише те, на чому робили наголоси в медіапросторі, а концептуальні викривлення самого медіапростору. Ці викривлення, які були однотипні та притаманні провідним мас-медіа Донецька, передусім й спровокували моделі та орієнтири для поведінки людей, їхнє світобачення та світовідчуття. Відбувалася гра з культурною свідомістю, яка передбачала відлуння в просторі *живого життя*, намагалася певний час ним м'яко керувати.

Так, «Донецкие новости» («ДН»), які позиціонували себе як «газета №1 в Донбасе», відразу після т.зв. референдуму в Донецьку та Луганську 11 травня 2014 р. випустили черговий – №19 (1191), 15-21 травня – номер. Анонси матеріалів цього випуску, їхнє візуальне оформлення та принципи структурування на обкладинці наче демонстрували поетику абсурду, коли в медіатексті мало місце «руйнування логічних та асоціативних зв'язків, яке веде, з буденного погляду, до нісенітничі та водночас стимулює зіткнення сенсів і породження нових» [1:7]. На тлі серйозного соціально-політичного та геополітичного катаклізму, який розростався в країні, погрожував перейти національно-державні межі, випуск одного з провідних мас-медійних видань регіону мав відповідним чином зорієнтувати настрої читачів. Особливо редакційний колектив, журналісти офіційного видання, його дописувачі мали висвітлювати та пояснювати своїм землякам не пересічність, катастрофічність подій, які відбуваються безпосередньо за їхньою участю та з їхнім життям; налаштувати на колективну й особистісну відповідальність за вчинки, які можуть призвести до перерозподілу не лише української, а й світової мапи. Проте цього не сталося.

Мас-медіа відповідає за *соціальне самопочуття* (Дм. Овсянико-Куліковський) суспільства, за його настрої, мрії, бажання, прагнення, орієнтації, світогляд, за моральні цінності колективної свідомості, тому має задавати чіткі цілі, вміти вибудувати та обґрунтувати, особливо в трагічні для громадян, країни часи, хоча б відносно логічну картину світу. Мас-медіа в часи катаклізмів не має морального права на викривлення медіапростору, наповнення його вочевидь хаотизованими образами, подіями, тезами, бо це призводить до трагічних, непередбачуваних наслідків за його межами – у *живому житті*. Медіаполіс як моральний простір має мати чіткі ціннісні уявлення, цілі, ідеї та системно їх представляти своїм громадянам.

Проте на обкладинці паперової версії «ДН» були таким чином поєднані гасла видання, назви статей, реклама, що створювалось непереборне уявлення про абсурдизацію та хаотизацію реальності. Так, під концептуальною та вкрай життєво актуальною тезою-закликом двома мовами «Єдина Україна Единая страна» був розміщений акційний купон мережевого супермаркету «Амстор» зі знижкою на 5%, а під ним – у традиційній для видання рубриці «Истории Донбасса» – посилання на злободенну для сучасного Донецька та всієї України статтю про події майже столітньої давнини – «Территориальный спор между Донецкой губернией и Юго-Востоком», у рубриці «Поради психолога» – матеріал «Дети играют в войну... К чему это может привести?», нижчі в рубриці «События» – огляд «За что голосовали в Донбассе?», під ним у рубриці «Семейный доктор» – поради «Астма под контролем. Все, что пациент должен знать о заболевании», а наприкінці сторінки – знову акційний купон вже від «ДН», який межує з анонсом матеріалу під назвою «Неандертальцы: предки людей оказались умными созданиями». Всі ці анонси обрамлюють центральний матеріал номера: «Жизнь после 11 мая: пат или мат? Варианты развития события».

Увесь цей випуск «ДН» – це поєднання непеєднаних речей у ситуації соціальної, геополітичної катастрофи, яка щойно відбулася: матеріалів про т.зв. референдум, про політичні події в Києві, про викраденого журналіста, про трагедію на День Перемоги в Маріуполі, про загибель економіки Донбасу у випадку його відокремлення від України, огляд подій у світі, есе про великого радянського актора Ераста Гаріна, статті про трансвеститів на «Євробаченні-2014», новин спорту, порад лікарів про здорове харчування, текстів реклам звичних товарів та послуг, новин про курси валют, PR-статей у рубриці «Новости брендов», кулінарних рецептів, програми телебачення на тиждень та астрологічних прогнозів.

Аналогічно побудований медіатекст ще одного з провідних видань Донецька, яке тривалий час створювало його медіаполіс: «Муниципальная газета» («Официальное издание Донецкого городского совета», від 16 травня 2014 р., №20 (671)). На шпальтах цієї газети, постійне гасло якої «Только у нас – все решения донецкой власти», абсурдно поєднано матеріали про т.зв. референдум, серйозні економічні, політичні проблеми Донецька як частини України, про військові операції Нацгвардії України та про розважальні, сезонні, очікувані події звичного буденного життя донеччан.

Таким чином «ДН», «Муниципальной газетою» у перших же випусках після події, яка викликала світовий резонанс, задається та підтримується оманливе враження про те, що світ Донбасу, України, РФ радикально не змінився, що Донецьк буде жити так, як і жив, або навіть краще. У медіапросторі формується уявлення, що ця подія – лише одна з гарячих та злободенних новин для перших шпальт, коли останні можна та навіть потрібно наповнити розважальними матеріалами та рекламою товарів, послуг для буденного життя, афішею театрів та кінотеатрів. У багатьох матеріалах т.зв. референдум 11 травня 2014 р. по-різному оцінено та схарактеризовано: «Очереди как знак протеста», «Референдум как народный протест», «Стол без единства» («Муниципальная газета»), «После 11 мая», «Похоже на вечный пат», «Политика по-донбасски: как это выглядело», «Что может потерять Донбасс», «НАТО об Украине: идет гибридная война», «Битва за Восточную Украину: скоро никто ничего не сможет контролировать», «Украина после референдумов», «Люди – как миф» («ДН»).

У самих матеріалах цих видань, які протягом багатьох років послідовно та цілеспрямовано створювали медіаполіс Донецька, всього лише через тиждень після 11 травня подія т.зв. референдуму подається вже як щось таке, що мало статися і, головне, що вже задало та вибудувало чіткі образи та напрями розвитку Донецька. Подія 11 травня осмислюється як виклик, як проблема, як майбутнє, що стало сучасністю, але не як те, що можливо і треба відмінити, змінити, виправити. 11 травня вписується в готові соціально-політичні, історико-культурні моделі, зразки, приклади, про які люди Донбасу знали з радянських ЗМІ (старше покоління) та сучасних світових, українських мас-медіа з рубрик на кшталт «Новини світу». Власне життя, повсякденність людини Донбасу відчужуються від неї, стають однією зі знакових новин про подібні події та проблеми. Обидві газети подають сценарії, прогнози подальшого життя міста, Донбасу загалом. Ці сценарії, по-перше, репрезентують авторитетні у місті люди, які мають на той час усталений позитивний медіаобраз (Ахметов, Тарута), або відомі українські та російські політологи, історики, публіцисти (Тютюников, Карасьов, Радзиховський, Мірський). По-друге, ці сценарії, озвучені в медіатекстах, прямо та чітко запускають у дію механізми культурної пам'яті, коли актуалізують подію 11 травня відносно Придністров'я, Абхазії, Нагірного Карабаху, Осетії, іраксько-курдського конфлікту. Занадто швидка актуалізація в медіапросторі Донецька цих невизнаних територіальних утворень, війн, які супроводжували їхню появу, – це апеляція не до власного досвіду та знання донеччан про те, що відбувається безпосередньо *тут-та-зараз*; це не формування їхньої власної пам'яті, досвіду про доленосні події; це не гуртування людей навколо занадто серйозного вибору, вчинку їхнього життя. Це принципово інша модель соціального та повсякденного життя, яку наполегливо створювали в переламний, катастрофічний час провідні газети медіаполісу Донецька, які й уособлювали офіційну владу міста та області. Украй швидка та системна апеляція до факту існування та медіаобразів невизнаних територій, про які розповідали світові та, іноді, українські ЗМІ, для людей Донецька і Донбасу, а також пробудження (передусім через мову спілкування) пам'яті про розпад СРСР і пов'язані з цим події в геополітичному просторі Європи, – це свідомо запущена гра з культурною пам'яттю мешканців Донбасу. І за допомогою різних засобів та прийомів вона активно розвивається досі. Проте у травні 2014 р. ця гра виявила найбільш показові моменти.

У двох провідних виданнях медіаполісу Донецька протягом тижня після «референдуму» задається та нагнітається настрій того, що вже неможливо змінити перебіг подій, які нібито закріпила подія 11 травня 2014 р. Медіаподія «референдуму» масштабується та викривляється в напрямку її занадто швидкого включення до тих геополітичних катаклізмів, які вже стали фактом новітньої історії, перейшли до розряду «заморожених конфліктів» та існують як даність. Медіаподія «референдуму» задає для громадян медіаполісу викривлену систему координат, у якій запропоновано, по-перше, прийняти один із варіантів буття в стані «замороженого катаклізму»; по-друге, пам'ятати, що це – всього лише одна з розповсюджених у світі форм соціально-політичного, економічного та повсякденного життя, досвід якого вже є в інших новоутворених територій. Це відбувається на тлі того, що сам «референдум» навіть його організатори характеризують як незрозуміле ні з правової, ні з соціально-політичної, ні з повсякденної точок зору явище. Так, лід до статті «Політика по-донбасски: как это выглядело» декларує: «Жители Донецкой области хотят

политических изменений, смутно представляя, каких именно» («ДН», №19, с.14). За ідеєю пана Лягіна, яку цитує «ДН», «статус Донецької області после оглашения итогов референдума не изменится. <...> Мы имеем возможность в дальнейшем выбирать: возможно, мы останемся частью Украины, унитарной либо федеративной; возможно, мы станем частью России, мы всего лишь заявим миру, что мы хотим быть услышанными, мы хотим решать судьбу региона сами» («ДН», №19, с.14). Міський голова Донецька, пан Лук'янченко в інтерв'ю наголошує, що «... референдум был вне правового поля: «Я продолжаю считать, что Донбасс должен быть частью Украины. Необходимо искать выход из сложившейся ситуации – не с помощью оружия, а с помощью диалога и политической воли всех». Наряду с этим мэр отметил активность жителей города и области: «Думаю, что большинство людей таким образом высказали свое отношение к киевской власти. Люди устали от неуверенности и насилия» («Муниципальная газета», № 20, с. 6). Губернатор Донецької області пан Тарута запропонував наступне: «Референдум можно расценивать как социологический опрос, к нему нужно так и относиться» («Муниципальная газета», № 20, с. 6).

Таким чином у медіапросторі були задані та підтримані спотворені соціальні, правові, геополітичні, повсякденні уявлення, орієнтації, принципи та напрями розвитку життя Донбасу після 11 травня. Соціальний катаклізм 11 травня вписали в щоденний медіаландшафт як пересічну «гарячу новину». Ніхто з журналістів або представників офіційної легітимної влади Донбасу, виступи яких друкували офіційні мас-медіа, не поставили чотирьох питань. Ці питання, які логічно легко та потрібно було сформулювати, озвучити та повторювати в мас-медійному просторі, такі, які не лише мають вчити ставити на першому курсі студентів-журналістів, а які мають постати в голові будь-якої людини, що керується здоровим глуздом.

Перше: чому (або на яких легітимних підставах) люди, які не мали жодних легітимних причин, засад, посад, організували та провели в містах Донбасу референдум?

Друге: чому офіційна влада Донбасу не зреагувала офіційними, легітимними, передбаченими чинним законодавством, закріпленими в Конституції України, заходами та діями на подію (референдум), покликану змінити чинний геополітичний устрій країни?

Третє: чому офіційна влада Донбасу одночасно задає антитетичне ставлення до «референдуму»: з одного боку, визнає його неправомірним, нелегітимним, а з іншого – пропонує сприймати як вияв народної волі, соціальне опитування, яке організоване та проведено людьми з невизначеними повноваженнями та з порушенням норм таких заходів?

Четверте: хто ці люди, які організували подію 11 травня, якими (та від кого?) офіційними, легітимними правами вони наділені та, головне, чому офіційна влада Донбасу прийняла це двовладдя, намагаючись вочевидь протиправні дії аналізувати у мас-медіа як нормальні соціальні події?

Проте такі чи схожі питання не постали у медіапросторі Донецька, не зважаючи на те, що вже в статті «Политика по-донбасски: как это выглядело» чітко та однозначно написано: «... процесс голосования вызывал много вопросов. Возможностей для фальсификации результатов референдума было достаточно много. <...> как таковых списков избирателей у участковых комиссий не было – данные о получивших бюллетень записывали просто в чистые листы какой-то непонятной ведомости. <...> Та-

ким образом, была создана возможность проголосовать несколько раз на нескольких избирательных участках» («ДН», №19, с.14). У ліді до статті «Референдум как народный протест» С. Черних наголошує: «Жители Донбасса надеются, что голосование будет иметь не уголовные, а политические последствия» («Муниципальная газета», №20, С.6). Однак в основному тексті йдеться про інше – про те, що офіційна влада Донбасу відстежувала перебіг цієї події, хоча її організація суттєво відрізняється від звичних для донеччан голосувань. Журналіст пише: «Активность участвующих в референдуме жителей Донецкой области оказалась «очень высокая», отметили в департаменте по вопросам внутренней политики облгосадминистрации»; «На некоторых участках члены комиссий не справлялись с наплывом избирателей, поэтому им на помощь приходили добровольцы. Предпосылками для этого явилось меньшее (чем обычно) количество участков и запись жителей по предъявлению паспортов. Участки работали не только в обычных местах (школы, дома культуры), но и в палатках, на улицах. Фиксировались случаи, когда бюллетени выдавались не по спискам, которыми владеют члены комиссий, а по предъявлению паспортов. Вооруженной охраны на участках не было», – утверждают донецкие чиновники» («Муниципальные новости», №20, с.6). І далі, у висновках до цієї статті, які нібито зовсім «не пам'ятають» або «не знають» про її початок з цитуванням слів донецьких чиновників, вже є посилання на слова т.зв. «главы избиркома Романа Лягина» та на те, що «Следующие действия «ДНР» озвучил сопредседатель президиума Денис Пушилин: «Первое – обустройство социально-экономического сектора. Второе – незаконным формированиям будет предложено или перейти на сторону народа, или покинуть нашу территорию». Затем он обратился к руководству соседней страны и попросил «рассмотреть вопрос о вхождении «Донецкой народной республики» в состав Российской Федерации» («Муниципальная газета», №20, с.6). Але головне в принципово іншому: на цій же сторінці розміщені ще дві статті: «Сценарий от Ахметова» та «Реакция политиков на плебисцит», в яких подію 11 травня або вписано в різні сценарії життя невизнаних територіальних утворень, або названо офіційною владою Донецька (мер Лук'янченко) та Донбасу (губернатор Тарута) протиправною дією, що дорівнює соціопитуванню. І це не можна інтерпретувати як суто журналістське прагнення до об'єктивності, дотримання свободи слова, збалансованості думок та позицій, чи як електику, чи як природний для початку соціального катаклізму хаос. Проблема в концептуально іншій площині.

Так званий референдум відразу був вписаний у *надзвичайні* мас-медійні новини, а не *трагічні*, вирішальні події *живого життя*, коли відбулося порушення та навіть руйнування нормального соціально-правового перебігу подій. Так за допомогою аморальної гри з настроями, орієнтаціями, культурною пам'яттю людей в медіаполісі Донецька творилося абсурдне світосприйняття, побудоване на збоченій множинності реальностей. Медіаобраз події 11 травня, який швидко та системно поширювався в медіаполісі Донецька, існував у системі координат, побудованій на протиріччях, порушеннях здорового глузду, коли, з одного боку, все ще існувала офіційна, звична влада та соціальний світ, який за нею стояв, з іншого, – вже було утворення «ДНР», яке претендувало стати новим соціальним світом, підґрунтям нової повсякденності донеччан.

Ознакою абсурду є саме протиприродне утворення в мас-медіа простору, кордону мовчання замість простих питань про сутність того, що відбувається та що з

цього слідує. А. Камю в «Листах до німецького друга», які філософ написав під час Другої світової війни в 1943 – 1944 р. (частково надруковані в пресі «Опору»), зазначив з приводу спроб життя в абсурді: «...провідне протиріччя веде за собою багато інших, якщо ти прагнеш встояти посеред абсурду, коли не підозрюєш при цьому, що абсурд – це життєвий перехід, відправна точка... <...> Абсурд є протиріччя в самому собі. <...> Він є протиріччям за своїм змістом, оскільки прагне стверджувати життя і відмовляється від ціннісних суджень, а життя, як таке, вже є ціннісним судженням. <...> Єдиною логічною позицією, яка базується на нісенітниці, було б мовчання, якщо б мовчання, в свою чергу, нічого не означало. Досконалий абсурд німий. Коли він говорить, то це означає, що він любить себе... <...> Початковий душевний надрив ризикує, таким чином, стати комфортабельним» [8:124].

У медіаподії «референдуму» замовчуються прості засадничі речі, на яких базується та нормується буття будь-якого соціуму і держави: визнання цінності причинно-наслідкових зв'язків людини та суспільства, знання та повага до чинного законодавства, вміння відповідати за вчинки, скеровані проти суспільства та держави, відповідальність за свої дії. Внаслідок цього створюється медіапростір, який наповнений паралельними реальностями, коли звичні, устояні, здавалося б, передбачувані люди (мер, губернатор, авторитетні підприємці та ін.), інститути влади (мерія, облрада, СБУ, міліція, офіційні мас-медіа та ін.) втрачають звичні ролі, образи, функції та перетворюються на викривлене чи навіть розбите дзеркало сенсів. Множинність та антитетичність реальностей подається в мас-медіа як норма.

Показово те, що в наступних числах цих газет до вересня-жовтня 2014 р. друкують схожі матеріали: поряд з новинами про бойові дії, організацію вивезення біженців, життя переселенців, реакцію Києва та світової спільноти на події в Донбасі, аналітичними матеріалами про загрози економіці Донбасу, активно та систематично подають рекламу вже майже не працюючих торговельних мереж, банків, афіші кіно-театрів, театрів, новини спорту, розповіді про те, як місто Донецьк наводить красу, скільки кущів троянд висаджено, як працюють фонтани, розважальні матеріали про те, наприклад, як вдало фіктивно вийти заміж за іноземця чи емігранта, щоб улаштувати своє життя за кордоном, кулінарні поради та рецепти, консультації лікарів та юристів на кшталт того, як правильно оформити викладачу вишу наукову відпустку. Втім, за правилами абсурду від А. Камю, замовчувалися питання про те, чому офіційна, легітимно обрана влада м. Донецька та області лише фіксує загострення військових дій у місті та навколо нього. Мовчання в медіаполісі було й навколо того, а яка, власне, влада у цієї влади, яка співіснує в паралельних реальностях з тим, що вже називається «ДНР», «влада ДНР». Але німота абсурду, як і його мовчання, мають сенс та значення. Вони потребують відповіді не стільки в медіаплощині, де можливі варіанти багатьох ігор, а в реальності *живого життя*, де ігри завжди обертаються ефектом «розбитих дзеркал», коли «...не залишається нічого, що було б спроможним дати нам відповіді на поставлені питання» [8:125].

Проте абсурд від цього не зникає і не слабшає, а «залишає нас у глухому куті» [8:125]. Ці ідеї високої інтелектуальної думки періоду боротьби з фашизмом ХХ ст. підтвердив вже в ХХІ ст. Донецьк, коли не почув, обмежував мовчанням питання російського історика, заслуженого діяча науки РФ Г. Мірського, допис якого «Украина после референдумов» з «Эха Москвы» передрукували «ДН» в тому ж випуску №19, 15-21 травня 2014 р.: «... им [людям Донбасса] трудно понять, что это временные

и искусственные образования, исторически нежизнеспособные. Что все эти разочарованные люди скажут завтра, и не завопят ли крутые донецкие пацаны вместе с обескураженными бабушками о «предательстве Москвы»? Легко возбудить надежды, открыть ящик Пандоры, думая, что все пойдет, как намечено. Но, как говорят арабы, «у погонщика верблюдов свои планы, а у верблюда – свои» («ДН», №19, С.46). Але живе життя все одне змусить дати відповідь на ці питання та збагнути, що «...неможливо зрозуміти причини бунту, якщо не дослідити його вимог, його образ та його завоювання», бо абсурд має здатність «...скеровувати нас на нові пошуки» [8:126, 125]. Віддзеркалення цих пошуків – у медіаполісі. Хоча при цьому потрібно пам'ятати: навмисні ігри з культурною пам'яттю в масовій комунікації Донбасу 2014–2017 рр. викликали трагічний ефект, що потребує на системне осмислення і вивчення з боку теорії масової комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абсурда поэтика // Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / под. ред. Н.Д. Тамарченко. – М.: Изд-во Кулагиной; Intrada, 2008. – С. 7–8.
2. Адорно Т. Что значит «проработка прошлого» // Неприкосновенный запас. 2005. № 2–3 (40–41). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/>.
3. Ассман А. Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика / пер. с нем. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 328 с.
4. Ассман А. Новое недовольство мемориальной культурой. / пер. с нем. – М.: Новое литературное обозрение, 2016. – 232 с.
5. Ассман А. Распалась связь времен? Взлет и падение темпорального режима Модерна. – М.: Новое литературное обозрение, 2017. – 272 с.
6. Гарт Д. «Неизбежность – лишь призрак»: наднациональная этика Ханны Арендт // ЛЕХАИМ март 2009 АДАР 5769 – 3(203). URL: <http://www.lechaim.ru/ARNIV/203/gart.htm>.
7. Завадский А. Память о нацизме: между историзацией и морализацией // COLTA. URL: <https://www.colta.ru/articles/literature/10800>.
8. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. / Пер. с фр. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
9. Кёниг Х. Память о национал-социализме, Холокосте и Второй мировой войне в политическом сознании ФРГ. // Неприкосновенный запас. 2005. № 2–3 (40–41). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/>.
10. Куртин Ж.-Ж. Шапка Клеменса (заметки о памяти и забвении в политическом дискурсе). // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / пер. с фр. и порт. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2002. – С. 54–94.
11. Национал-эстетика и метафизическая традиция. Беседа с Филиппом Лаку-Лабартом. // Рыклин М. Деконструкция и деструкция. Беседы с философами. – М.: Изд-во «Логос», 2002. – С. 81–99.
12. Подорога В. Память и забвение. Т.В. Адорно и время «после Освенцима» // Новое Литературное Обозрение. №116 (4/2012). URL: <http://www.nlobooks.ru/node/2527>.
13. Рикёр П. Память, история, забвение. – М.: Изд-во гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.

14. Современный российский медиаполис. / Под ред. С.Г. Корконосенко. – СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т, Филологический ф-т., 2012. – 324 с.
15. Шерпер Ю. Отношение к истории в Германии и Франции: проработка прошлого, историческая политика, политика памяти. // Pro et Contra, май-август 2009. Перспективы. Фонд исторической перспективы. URL: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=48576>.
16. Silverstone R. Media and Morality: on the Rise of the Mediapolis. – Polity Press, Cambridge USA, 2007. – 224 p. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/12484/>; https://books.google.com.ua/books?id=I9qnwm__HoAC&pg=PA1&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false

ELEMENTS OF THE ABSURD AS A MEANS OF PLAYING CULTURAL MEMORY IN THE MASS MEDIA OF THE DONBAS: SPRING-SUMMER 2014

Eleonora Shestakova

*Is a member of the Medialinguistic Commission (from Ukraine)
under the International Committee of Slavists
(under the auspices of UNESCO), Donetsk, Ukraine
e-mail: shestakova_eleonora@mail.ru*

The article addresses and substantiates the problem of elements of the absurd as a means of playing cultural memory in the mass communication of the Donbas. An example is the event of the «referendum» on May 11, 2014, which led to a geopolitical cataclysm. It is proved that out that the official press («Donetsk News» and «Municipal newspaper»), which for many years created a media polis in Donetsk, formed and supported in the media space an absurd idea of the tragic disaster of the real socio-political, economic and everyday life of not only Donbass, but also all of Ukraine. The emphasis is on the fact that the events of the modern world are a specific unity of social, political, economic, everyday and mass-media. This unity requires new approaches and methods of analysis, interpretation. These approaches should take into account the specifics of the worldview, the existence of modern culture, which at the beginning of the new millennium became dependent on the mass media. One of the new areas of humanitarianism is the approach proposed by the English researcher R. Silverstone in the book «Media and Morality: on the Rise of the Mediapolis», which was tested and developed by a team of St. Petersburg researchers headed by S. Korkosenko. The key concept for both English and Russian scientists is the mediapolis. Mediapolis is not only a metaphor or a symbol of our present, but also a way of existence of a society and a person who are accustomed to organize their existence at the intersection of real and virtual worlds. Due to the idea of the mediapolis, the main trends and models of games with cultural memory were discovered and analyzed in the Donetsk press in the spring of the summer of 2014.

Key words: mass-media, mediapolis, journalism, mass communication, absurdity, game, cultural memory.